

Advanced Cultural Studies In Sweden
Paper till nationell konferens i Norrköping 13-15 juni 2005

Session nr 14 Religion och populärkultur

FILM OCH EXISTENTIELLA FRÅGOR

En empirisk studie om betydelsen av film
i människors liv med sociokognitiv inriktning.
Axplock ur ett enkätresultat och djupintervjuer.

Tomas Axelson

Högskolan Dalarna, www.du.se

e-post: tax@du.se

telefon: 023 – 77 82 76 arb, 0703 – 39 82 76 mob

personlig hemsida: <http://users.du.se/~tax/>

Inom ämnet religionssociologi i Sverige har ett antal studier orienterat sig mot skärningspunkten mellan media, meningsskapande och kultur. Alf Linderman utvecklade i sin avhandling i mitten på 1990-talet en semeiologisk teoretisk modell och genomförde en receptionsanalys av ett TV-program. (Linderman 1996) Andra studier har riktat sig mot populärmusik och dess potential för meningsskapande diskurser. (Häger 2001 och 2004, Bossius, 2003) När det gäller kommunikation i nya medier online och deras betydelse för unga människors identitetsprocesser så har religionssociologen Mia Lövheim varit den som tagit sig an uppgiften att formulera teoretiska utgångspunkter för hur man ska förstå datormedierad kommunikation, (computer mediated communication). (Lövheim, 2004 och 2003) Inom detta fält utvecklar också Göran Larsson och Anders Sjöborg en fördjupad förståelse av relationen mellan Internet och traditionell religion (Larsson 2002, Sjöborg 2003).

Således har TV-program, populärmusik och datormedierad kommunikation varit föremål för religionsvetenskapliga studier. Mer eftersatt inom religionsvetenskap är en genomarbetad förståelse av spelfilm som kommunikationsform men intresset för detta medium är växande bland religionsvetare. Till exempel kan nämnas Sofia Sjö i Åbo som arbetar med ett avhandlingsprojekt om kvinnliga frälsargestalter i science-fictionfilm.

Filmvanor och betydelsen av film

I följande paper vill jag kort presentera en del huvudlinjer från ett religionssociologiskt avhandlingsprojekt om filmvanor och betydelsen av film i unga människors liv. Materialet består av en kvantitativt orienterad enkätundersökning samt kvalitativt orienterade individuella djupintervjuer som tillsammans utgör ett empiriskt underlag till en kommande avhandling om hur relationen ser ut mellan filmpubliken och bearbetning av existentiella frågor genom filmer. Enkäten genomfördes hösten 2002 och vintern 2003 med 180 studenter vid högskolan Dalarna. Fokus- och djupintervjuerna genomfördes under 2004.

Denna undersökning kan betraktas som en mindre pilotstudie för att ge underlag och uppslag till fortsatt forskning kring film och existentiella frågor. Enkätundersökningen utger sig inte för att vara statistiskt representativ för svenska folkets filmvanor. Men då resultatet på en del punkter inte avviker allt för mycket från resultatet i större undersökningar om filmvanor så kan den ge fingervisningar om samband som kan vara giltiga utanför denna begränsade studie.¹

Ungefär 30% av Sveriges befolkningen i sin helhet gör minst ett biobesök under en genomsnittlig månad. Detta kan jämföras med enkätgruppen i min undersökning där 41% ser minst en film på bio en genomsnittlig månad. Denna grupp ligger således lite högre i filmkonsumtion än riksgenomsnittet. Enligt Nordicoms Mediebarometern är dock TV och video den största källan för tittande på biograffilm.² Denna tendens är tydlig i mitt material då den stora konsumtionen av film sker via TV, video och DVD eller dator.

Det finns också individer som verkligen slukar film. Den stora majoriteten – två tredjedelar – i mitt enkätmaterial ser mer än 10 filmer i månaden. Var femte person i enkätunderlaget ser mer än 20 filmer per månad. Det finns sedan en liten grupp storkonsumenter som uppger att de ser ca 30 filmer eller fler per månad. Denna filmslukargrupp toppas av en manlig individ som uppger att han ser 2 filmer på bio, 20 på TV, 30 filmer på video och dvd samt 10 filmer på datorn, dvs. 62 filmer i månaden. Man kan tänka sig att många enbart hinner se brottstycken av en film, en halvtimme här eller där och att detta förklarar de höga filmtittarsiffrorna. Men en stor majoritet

---

¹ Könsfördelningen kom att bli ganska jämn med en majoritet kvinnor 53% mot 47% män. När det gäller åldersfördelningen så är 70% födda på 1970-80-talet, så majoriteten av de svarande är under 30 år vid enkätens genomförande.

² Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2002 Göteborg universitet Nr. 1, 2003. s 63.

på över 80% uppger att det är viktigt att se en film från början till slut. Det säger även vår toppkonsument med 62 sedda filmer på en månad.

I enkäten ställer jag en rad frågor om film och vad som uppfattas väsentlig med film, alltifrån att fly vardagen en kort stund, att få tillfälle att vara tillsammans med vänner eller att få fördjupa sig i filmskapandet som konstnärlig process.

Slutsats enkätmaterial - film är viktigt

I en första överblick över enkätsvaren framträder en intressant rangordning om vilken funktion film kan ha i vardagslivet. Film är ett formidabelt underhållningsmedium. Men en stor majoritet menar också att film ger starka upplevelser med förmåga att beröra på djupet. I andra hand har film en förmåga låta individen tillfälligt ta paus och glömma vardagslivet för ett ögonblick, sjunka ner i sig själva en stund och locka till reflektion över livet på egen hand eller tillsammans med andra. Betydligt mer underordnat är filmtittande som stimulans för konstnärliga reflektioner om film som berättande medium, dvs. ett metaperspektiv på filmmediet som sådant.

När man granskar unga människors filmtittande så framträder film som en viktig källa till upplevelser och reflektioner om tillvaron. Om man ska förenkla tendenserna i materialet kan följande sägas. Film ges stor vikt i gruppen som helhet. Utöver detta generella intresse för film i svarsgruppen så finns det en intressant nyckelgrupp som har ett särskilt positivt laddat förhållande till film.

Omkring en tredjedel av filmkonsumenterna i denna enkätundersökning tycker film är *mycket* viktigt och på en fråga hur viktigt man tycker film är i ens liv kryssar man i det näst högsta eller högsta alternativet, dvs skalsteg 6 och 7 av sju möjliga. Just denna tredjedel anger film och filmtittande som en aktiv del av den känslomässiga och tankemässiga bearbetningen av den egna livssynen på ett mer genomgripande sätt också när det gäller mer existentiella frågor om livsmening, moraliska ideal, hållning i livet med mera. När man analyserar denna tredjedel av filmtittarna och undersöker vilka specifika drag denna grupp kan tänkas ha beträffande kön, ålder, bakgrund och trosinriktning kan tendenserna sammanfattas på följande sätt. För det första är det inga tydliga mönster i en enkel ekvation där relationen mellan bakgrundsvariabler som tro och religiös socialisation och livsåskådningsprocesser är klara. Men vissa linjer kan prövas.

Det är något fler yngre än äldre och något fler icke-gudstjänstbesökare än gudstjänstbesökare som använder biografen och TV-soffan som en plats där livsåskådningsfrågor avhandlas. Men ser man till könstillhörighet, religiös bakgrund och socialisation finns knappt någon skillnad. Benägenheten att använda film som bearbetningsarena för livsåskådningsfrågor ser likadan ut vare sig man är man eller kvinna och vare sig man haft en religiös bakgrund eller ej. Ser man till mitt enkätmaterial så är det således en enskild faktor som tydligt framträder som den som tycks ha ett samband med film som en källa till bearbetning av existentiella frågor. Det är frågan om hur viktigt man uppger att film är i ens liv, dvs hur positivt disponerad man är till film som medium. Om det är en tredjedel som tillhör denna grupp i min pilotstudie så är det en intressant forskningsfråga för framtida forskningsprojekt hur det kan se ut i en representativ population. Men att en så stor grupp förhåller sig så positivt till film och låter film vara en slags arena för personlig bearbetning av existentiella frågor anser jag ringar in ett fenomen i vår samtidskultur.

Hur detta fenomen kan se ut när man låter en handfull individer mer personligt få träda fram på mikronivå ur statistiken är därför angeläget. Jag vill redovisa två exempel med en kvinna och en man som ges tillfälle att stanna upp inför en filmupplevelse och diskutera en enskild film som gjort djupt intryck på det individuella planet. De två individuella intervjuerna berör för mannens

del *Sagan om ringen* (2001, 2002 och 2003) och kvinnan valde 2004 års svenska filmsuccé *Så som i himmelen* (2004).

Teoretiska utgångspunkter

Alf Linderman diskuterar hur mening skapas i ett komplicerat samspel mellan individens inre och det yttre sammanhanget. En *text* eller ett budskap *medieras* på något sätt via TV, film eller annat i en *genre* och hemmahörande i en samhällelig *diskurs*. Individens tolkning av denna *text* är sedan resultatet av ett intrikat samspel mellan den sociala *externa kontexten* i tid och rum, den internaliserade uppsättning perspektiv eller tolkningsmönster individen besitter kognitivt, dvs hennes *repertoire* samt slutligen en inre emotionell *intern kontext* som består av individens aktiva och responderande sida och som inkluderar en känslomässigt genuint kreativ nivå i tolkningsprocessen. (Linderman 1996: s 55) Linderman konstaterar att utan individens interna dimension skulle meningsskapandet vara helt socialt determinerat utan det inslag av individuellt nyskapande som finns som en kreativitet komponent i kommunikationsprocessen. Linderman går dock inte vidare beträffande den interna kontexten utan gör en medveten avgränsning av sin studie vid denna punkt. (Linderman 1996: 61)

I den semeiologiska modellen som Linderman utvecklar lämnas ett utrymme för fördjupning och kritisk precisering. Mia Lövheim har i sin avhandling fördjupat förståelsen av relationen mellan *discursive practices*, *social practices* och *mode of communication* där hon diskuterar hur diskurser online och offline är förbundna med varandra. (Lövheim 2004) Mina teoretiska utgångspunkter har vuxit fram ur ett intresse att fördjupa och kvalificera förståelsen av den interna kontexten hos individen i Lindermans modell. För att utveckla förståelsen av individen insatt i en medierad kommunikationssituation beträffande meningsskapandets interna kontext vill jag därför ta hjälp av den del av socialpsykologisk teoribildning som orienterat sig mot kognitiv teori.

Sociokognitiv teori

Forskning med inriktning mot publikens meningsskapande och receptionen av medieprodukter har sedan 80-talet fått en allt större betydelse inom medieforskningen. En humanistisk tradition kan sägas ha fokuserat mening och betydelse i mediebudskap men inte sällan med en tonvikt på själva textens meningspotential snarare än individens meningsskapande som aktörer i en social situation. (Hagen 1998: s 59)

Fler och fler discipliner tar upp frågan om det mänskliga psykets komplexa relation till omvärlden och kulturen och laborerar teoretiskt med det dynamiska samspel mellan interna och externa villkor som är nödvändigt för att förstå människans meningsskapande processer. Det kognitiva paradigmet har inspirerat antropologi, filosofi, litteraturvetenskap, språkteori för att bara nämna några discipliner. (Bruner 1990: s 2) Antropologen Bradd Shore lyfter in ett perspektiv om mentala modeller som på samma gång individuellt och kulturellt existerande. ”They live within each of us as private forms of feeling and thought. And they inhabit our public spaces, as models-in-the-world.” (Shore 1998: s 19) Sociokognitiv teori lyfter fram kulturella och samhällliga diskurser som väsentliga för tillblivelsen av tolkningsmönster hos individen. (Moscovici 1988, Cole 1996, Höijer 1998, Hagen 1998). Vissa forskare inom kognitiv psykologi renodlar det strikt kognitiva perspektivet medan andra inkluderar emotionella aspekter i sin förståelse av kognition.

Bruner menar att människans tänkande rymmer två varandra uteslutande tankeformer som vi använder för hantering av verkligheten, å ena sidan ett berättelseorienterat betydelsemönster - *narrative mode* - och å andra sidan ett argumentorienterat betydelsemönster - *paradigmatic mode* - som via en vetenskaplig och argumentativ process närmar sig omvärlden. (Bruner 1986: s 11 ff).

Det sätt att tänka som dominerar hos människan är enligt sociokognitiv teori det berättelseorienterade genom vilket hon förstår och sorterar den komplexa verklighet som omger henne i varje given stund.

Augoustinos och Walker lyfter själva fram film som kulturell företeelse med kapacitet att erbjuda individer föreställningsmönster för tolkning av information.³ Schemateori menar att de kognitiva schemastrukturerna är inlärd och tillägnade efter social interaktion. "Through experience, we are said to build up a large repertoire of schemas". (Augoustinos och Walker 1995: s 32) Min frågeställning handlar om på vilket sätt filmiska berättelser kan utgöra en arena för bearbetning av existentiella frågor hos individen. Kan mötet med spelfilm aktivera, utmana och utveckla individens bearbetning av mera grundläggande frågor av existentiell natur och i så fall hur kan det tentativt gå till?

För mitt vidkommande med intresse för socialt cirkulerade medieprodukter så är sociokognitiv teori användbar både för en teoretisk förståelse av hur externa tolkningsmönster tillhandahålls av den omgivande kulturen och kan sägas internaliseras som individuell kunskap för livsorientering samt frågan om hur individer i mötet med engagerande filmberättelser fortsätter att förändra sina internaliserade interna tolkningsmönster genom en pågående process vid vilken redan existerande schema modifieras och justeras i förståelsen av verkligheten.

En teoretiker som utvecklat socialpsykologins kognitiva spår är Serge Moscovici som trycker på behovet av att förstå individens kunskapsstrukturer som en kulturell, ideologiskt och kommunikativ process och i vilken individen hela tiden är insatt i ett kollektivt sammanhang. Individen är utsatt för trycket från de rådande representationerna i samhället och det är inom ramen för dessa som individen tänker och ger uttryck för sina känslor. (Moscovici 1995: s 62)

Antropologen Dan Sperber uttrycker det hela enkelt. "Our individual brains are each inhabited by a large number of ideas that determine our behaviour." (Sperber 1996:1) Ett liknande resonemang för Michael Cole när han lyfter fram behovet av att förstå mänsklig erfarenhet som "mediated by cognitive schemas which channel individual thinking by structuring the selection, retention, and use of information." (Cole 1996: s 125) När man hanterar representationer teoretiskt så rör man sig, som i Sperber och Coles fall, mellan alltifrån det mycket vardagsnära som matlagningsrecept till övergripande och abstrakta diskurser som ideologiska tanke-system.

Van Dijk vill ge ett bidrag till den teoretiska utvecklingen av diskursförståelse och teorier om ideologi som lyfter in ett genuint kognitivt intresse då han saknat det i många studier. "Much contemporary discourse analysis is socially (or rather 'interactively') oriented and ignores the crucial cognitive dimension of language use and social practises." (van Dijk 1998: s 10) Van Dijk ger ett värdefullt bidrag till kognitiv teori när han inlemmar teoretiska perspektiv från schemateori och integrerar diskurs- och ideologiteori där han finner nödvändigt att lyfta fram individens kognitiva organisation av omvärlden med hjälp av sociala schema.

People have ideal, abstract or prototypical schemata for the structures of a chair, an event, a story, people, groups as well as social structures. (van Dijk 1998: s 57)

---

³ De diskuterar ett exempel där en kvinnlig australisk college-student ska träffa en amerikans college-student och där hon föreställer sig honom enligt vissa klichéer som blond och lång, idrotts- och sexintresserad, vill hänga med grabbarna och åker gärna en flashig bil som den rika farsan ställt till förfogande. När hon får höra att vederbörande är mörk, kort, lite klumpig och har glasögon kanske hon aktiverar en annan filmkliché om college-nörden och gör sig en föreställning om vederbörande. Om hon sedan fick höra att studentet är svart revideras återigen förförståelsen i ny riktning.

Inom religionsbeteendevetenskaplig teoriutveckling kom tidigt den svenske religionspsykologen Hjalmar Sundén att tillämpa ett psykologiskt kognitivt perspektiv vid utvecklingen av den rollteori han utvecklade i sitt arbete på slutet av 50-talet (Sundén, 1959) I denna teori låter han en väsentlig ingrediens vara den mänskliga hjärnans kognitiva funktioner och kapaciteten att organisera världen helt avhängig förekomsten av referensramar och varseblivningsmönster. (Sunden 1966: s 54) Med ett genomfört perceptionspsykologiskt perspektiv på den religiösa erfarenheten och då framför allt på omvändelsprocessen utvecklade han ett teoretiskt bidrag av internationell betydelse.

Kognitiv psykologi har även inspirerat filmvetenskap där teoretiska modeller för filmreception och filmförståelse utarbetats. (Bordwell, 1989, Staiger, 1992, Persson, 2003) Filmvetaren Janet Staiger diskuterar hur man inom receptionsstudier tvingats orientera sig mot flera olika teoribildningar som ibland fokuserar den sociala kontexten och ibland tar fasta på individens kognitiva processer och svårigheten att knyta ihop dessa. Hon hänvisar till David Bordwells arbete och perspektiv från kognitionsforskning som tillämpas på filmstudier utifrån premissen att individen tänker ”through organised clusters of meaning: *schemata*.” Staiger understryker följande:

As children develop within a society, the routines and patterns of that social formation construct internalized sets of expectations and habits which form their schemata. Schemata continue to change through an individual's lifetime, and the cultural basis for those clusters of meaning will be crucial for a reading theory. (Staiger 1992: 64)

Teoribildningen med fokus på sociala representationer formulerar en viktig premis och karakteriserar relationen mellan individen och samhället på ett dialektiskt sätt. Individen är både en produkt av samhället, dess konventioner, normer och värderingar, samtidigt som individen är en aktiv deltagare som kan påverka och förändra samhället. (Augoustinos, Martha och Walker, Iain, 1995: s 135) Detta ligger i linje med Peter Berger och Thomas Luckmanns formuleringar i sitt magnum opus från slutet av sextioalet: ”*Samhället är en mänsklig produkt. Samhället är en objektiv verklighet. Människan är en social produkt.*” (Berger&Luckmann 1979: s 78)

Både Moscovici och Berger&Luckmann ringar in det paradoxala med relationen mellan individen och kollektivet. Människan som social varelse definieras i allt väsentligt av sin kollektiva tillhörighet vad gäller verklighetsuppfattning och meningsystem samtidigt som varje individ transcenderar det redan givna genom att personligt utforma ett unikt system av individuellt meningsskapande och utgör också en aktiv deltagare i det kulturella och samhällsliga livet. Denna paradox är en teoretiskt central utgångspunkt mitt arbete.

Filmer utgör en inte oväsentlig del av vårt samhälles representationer och spelfilm presenterar på biodukarna varje vecka en rad olika verklighetsuppfattningar och mentala föreställningar för individen att gå i dialog med, både som en yttre miljö av externa diskurser att röra sig i med förlängningar in i de kognitiva strukturer som individen integrerat och byggt upp i sitt inre psykiska system som interna diskurser.

I Sverige har filmvetaren Per Persson varit den som på allvar adresserat frågan om ett empiriskt psykologiskt perspektiv som en nödvändig nyorientering inom filmvetenskapen. (Per Persson, 2003, s 300). Med sin avhandling lyfter han fram behovet av en nyanserad kombination av filmvetenskapliga och psykologiskt kognitiva teorier med empiriskt underlag. Min egen studie har ambitionen att verka i den andan genom att arbeta empiriskt med filmtolkning på individnivå som en del av vardagslivets meningsskapande aktivitet.

Trots denna ”kognitiva revolution” inom flera vetenskapliga fält så har många forskare i medie- och kommunikationsvetenskap förhållit sig skeptiska till och har avstått från att införliva en sociokognitiva teoriutvecklingen. En som på allvar, dock, lyft in kognitiv psykologi i Sverige är Birgitta Höijer, professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Örebro universitet. Hon tolkar den avvaktande hållningen bland medieforskare inför kognitiva psykologiska perspektiv som knutet till mångas rädsla att hänfälla åt individualism och mentalism om man befattar sig med psykologi. (Höijer, 2000, s 43).

För egen del menar jag att denna skepticism gentemot kognitiva psykologiska betraktelsesätt begränsar förståelsen av det mycket komplicerade samspel mellan människans inre världar och hennes yttre omvärld, hennes position i kulturen. Det som står i centrum i kognitiv psykologi är således kognition och de inre mentala strukturer hos subjektet som skapar mening och hur dessa inre mentala strukturer relateras till det externa sammanhanget. Den externa kontexten är både upphovet och källan till de inre strukturerna samtidigt som de inre mentala strukturerna hanterar och ständigt bearbetar den yttre kontexten.

Dessa strukturer kan ges många olika namn beroende på författarens vetenskapliga hemvist. Vissa talar om *mentala modeller* (Shore, 1996) andra om *mental schemas* (Waldahl, 1998), åter andra som vill betona de inre strukturernas sociala uppkomst talar om *social schemas*, (Fiske & Taylor 1991) eller *social representations* (Moskovicci 1984). Vissa forskare benämner dessa strukturer med andra begrepp som *frames* (Minski, 1975) eller *scripts*, (Schank & Abelson 1977). Man kan välja att kalla det *cognitions, categories/ structures of thought* eller *inner discourses* (Harré & Gillett, 1994).

Inom receptionsstudier om medievanor och meningsskapande utifrån dessa har en förskjutning skett under senaste decenniet, från ett fokus på perception och tolkning till ett allt större intresse för mediebudskapets roll i vardagslivet och det sociala sammanhanget. (Hagen, 1998) Förståelsen av mediepåverkan i samhället handlar om att kombinera förståelsen av ett samspel mellan tre kontexter; en socio-historisk process, en socio-kulturell interaktion med omvärlden samt inre psykiska processer. (Höijer 1998c, Waldahl 1998, Erstad 1998: s 88)

Identitetsteorier – konkurrerande paradig

Hur man ska förstå identitetskonstruktion och meningsprocesser i dagens samhälle råder viss strid om mellan olika sociologiska positioner. Denna diskussion hänger samman med huruvida man uppfattar samhällets utveckling idag som ett kontinuum eller som ett brott mot tidigare utvecklingslinjer. Jostein Gripsrud resonerar om den helgjutna personligheten, om människan som har en medveten kontroll över sig själv och sitt öde och menar att man kan förknippa detta synsätt på jaget som centralt inom modernismen. (Gripsrud 1999: s 21) Mot detta står postmodernismens heterogena tankeströmning. Åtskilliga svenska avhandlingar på senare tid berör spänningsförhållandet mellan dessa två teoretiska paradig. (Svenungsson 2004, Lövheim, 2004, Gustafsson 2001)

Gripsrud definierar en gemensam kärna i postmodern teori i synen på subjektet som fragmenterat, komplext och kontradiktoriskt och att identitetsprocessens villkor i samtiden gjort det allt svårare att hävda existensen av ett sammanhängande jag. Åter andra menar att så långt har vi inte kommit. Istället för att bekräfta det postmoderna antagandet om ett fragmentiserat, tomt svävande jagskal så argumenterar forskare för att många empiriska studier stöder uppfattningen om individens känsla för en självkärna som håller samman alla multipla sociala roller och tillfälliga identiteter.

Instead of falling into 'multiphrenic illness', people in late modernity appear to actively seek the self, which could govern, organize, and anchor the fragmented situated identities. (Park 2004: s 6)

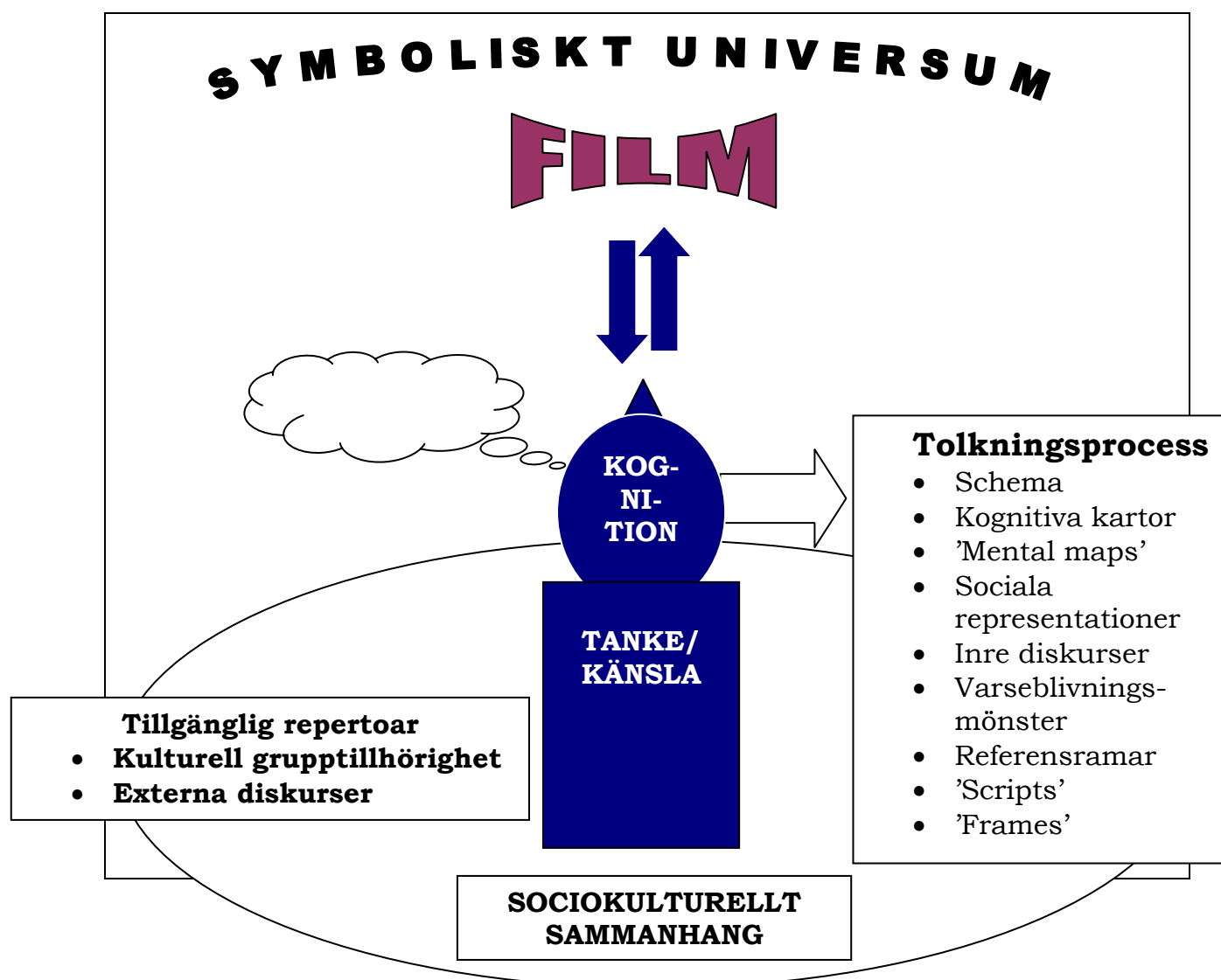
Vilka av dessa paradig som bäst tecknar subjektets villkor idag är en ännu inte avgjord fråga. En viktig kritik mot ett långt drivet diskursteoretiskt perspektiv handlar om risken att subjektet uppfattas som en ren produkt av diskurserna. Individens handlingsutrymme inskränks och leder till en alltför stelbent deterministisk syn på subjektet. (Gustafsson 2001: s 44) Det diskursteoretiska perspektivet i den postmoderna teoribildningen med den hemvist den har inom litteraturvetenskap och språk teori med en långt driven tanke om jaget som i huvudsak konstituerat av språkdiskurser och 'lokala språkspel' befinner sig i ett spänningsförhållande till vitala delar av sociokognitiv teori som utgör mitt teoretiska brohuvud. Det jag menar är en styrka med sociokognitiv teori är att den förenar en diskursmedvetenhet och en förståelse av hur diskurser utvecklas i en extern kulturell kontext som den referensmiljö varje människa är beroende av kombinerat med en sofistikerad förståelse av hur denna externa kontext psykologiskt internaliseras av ett kreativt subjekt.

Mina teoretiska ansatser tar således fasta på individen som social varelse i en extern kontext kombinerat med den interna kontexten där individens egna drivkrafter inverkar. Kognitiva teorier har tillämpats både mot TV-tittande (Höijer, 1990; 1992; 1993) och film, (Bordwell, 1989 och Persson, 2003) Och i dessa fall har teoretiska modeller utvecklats som behandlar människans benägenhet att bygga upp mentala strukturer för förståelse och tolkning på olika nivåer. Mitt huvudperspektiv är individens relation till den omgivande kulturen som skapas av sociala strukturer. Individen får tillgång till kultur via det offentliga rummet och individen 'tänker' med hjälp av skapade och befintliga kulturella produkter och tar hjälp av dessa i formandet av egen identitet. Mina teoretiska ansatser tar således fasta på individen som social varelse i en extern kontext kombinerat med den interna kontexten där individens egna psykologiska strukturer verkar.

Kognitiva teorier har tillämpats både mot TV-tittande (Höijer, 1990; 1992; 1993) och film, (Bordwell, 1989 och Persson, 2003) Jag vill som ett analysredskap för filmtolkning tentativt skapa ett teoretiskt verktyg inspirerad av sociokognitiv teori för en analys av de förståelseprocesser och det subjektiva meningsskapande som äger rum inom individen vid tolkningen av spelfilmer.

Schemateoretisk modell för filmtolkning och intervjuanalys.

Många forskare sluter upp bakom en modell runt fyra centrala schemakategorier som Taylor och Crocker utvecklat. 1. personschema 2 rollschema 3 självschema och 4 händelschema. (Waldahl, 1998, Augoustinous & Walker, 1995, Höijer, 1998b)

Personschema tillhandahåller modeller för kategorisering och lagring av människotyper och karaktärer utifrån en del rudimentära psykologiska principer såsom introvert, extrovert osv. Personschema för individer som står nära, som familjemedlemmar mm byggs upp med hjälp av en lång rad erfarenheter med hög grad av nyanser medan personschema för individer av mer tillfällig bekantskap kan vara ganska vaga och förenklade. (Waldahl 1998: s 46)

Ett **rollschema** sorterar individer utifrån den yrkesroll och samhällsposition vederbörande intar i en given social kontext. Dessa roller kan vara utskrivna eller tillägnad karaktär. Vissa roller är behäftade med generella och övergripande föreställningar av stereotyp karaktär där egenskaper tillskrivs rollen utifrån enkel tillhörighet såsom könsroller som man eller kvinna. Andra roller har att göra med egenskaper individen tillägnar sig genom att arbeta sig in i en viss roll, exempelvis som prämdragare, prima ballerina eller präst.

En speciell roll av tillägnad karaktär skulle den religiösa människans duala rollsituation kunna utgöra i en diskussion om rollen människa i samspel med rollen Gud som Hjalmar Sundén utvecklade i sin rollteori. (Sundén, 1959) Dvs, den religiösa människan som sätter sitt liv i förbindelse med en personifierad och generaliserad gudsroll att interagera med.

Självschema är de kategorier vi laborerar med för att organisera föreställningar om oss själva och de specifika och typiska karaktärsdrag vår egen personlighet kan fjädra sig med. Självschema är väl utvecklade föreställningsstrukturer om det egna självets stabila personlighetsdrag och typiska beteenden. (Augoustinos och Walker 1995: s 39) Media har en roll även vid skapandet av självschema genom att ge individen möjlighet att konfronteras med föreställda situationer och alternativa ideal och andra sätta att vara på som inte möter personen i vardagslivet. Medier kan påverka människors självbild såsom individen är, såsom individen skulle vilja vara och såsom individen borde vara. (Waldahl, 1998, s 48)

Ett **händelseschema** organiserar förståelsen och föreställningar om händelser som hjälper oss att förvänta oss ett framtida händelseförlopp i en viss ordning och som hjälper oss staka ut mål och göra planer i våra liv. Vi kan med hjälp av händelsescheman förstå vad som förväntas av oss i en mångfald vardagliga situationer där vi organiserar vår respons på en given situation på ett meningsfullt och socialt adekvat sätt. (Augoustinos&Walker, 1995, s 41)

Media fyller en dubbel roll beträffande händelsescheman. Dels hjälper medier individen att skapa händelsescheman för situationer där individen har mycket begränsad erfarenhet med risk för att dessa händelsescheman är mest lämpade för fiktiva situationer och mindre för verklighetens komplicerade materia. (Waldahl, 1998, s 47) Dels innebär tillägnelsen av händelsescheman via media att individen ökar kompetensen att förstå mediebudskap genom berättarkonventioner och stilgrepp typiska i media.

Birgitta Höijer kompletterar dessa fyra kategorier med ytterligare två schemasorter utvecklade av Mandler 1984; rumsschema (Scene schemas) och storyschema (Story schemas). **Rumsschema** behandlar vårt sätt att organisera platser i vår omgivning, den fysiska rymd och rumsliga dimension med lägenheter, hus, gator och torg vårt vardagslivet rör sig i. **Storyschema** handlar om vår den uppsättning föreställningar och förväntningar vi har på hur olika berättelser framskrider och utvecklas. (Höijer 1998b: s 173)

Dessa scheman överlappar i mångt och mycket varandra och Höijer har i sin forskning argumenterat för att individen i tolkningen av ett medieinnehåll använder sig av flera scheman samtidigt. Med mitt intresse för vardagslivets tolkningsprocesser och faktiska individers kulturella kognitioner så ser jag ett värde i schemateori och jag vill därför pröva detta som ett redskap för filmtolkning och filmanalys. Dvs, vilken mix av mentala scheman aktiveras av respektive individ i en diskussion om film som i högre eller lägre grad berör existentiella frågor och som enligt egen utsago haft betydelse för vederbörande personligen i sin syn på tillvaron.⁴

Enligt schemateori hanteras all information genom dessa narrativa kategorier, inte bara existentiella frågor utan även all slags vardagsförståelse av omvärlden. En annan viktig aspekt att hålla i minnet är att den specifikt existentiella problematiken kan hanteras inom flera olika av dessa schemakategorier.

---

⁴ Formuleringen i ett personligt brev om deltagande såg ut enligt följande. ”Jag vill individuellt få intervjua dig om någon favoritfilm som gjort starkt intryck på dig och som haft betydelse för dig personligen i din syn på tillvaron och din upplevelse av livet.”

Existentiella frågor

I valet av begreppsdefinition vid en diskussion om existentiella frågor, livsfrågor eller livsåskådning rör man sig in emot ett komplext område. Den empiriska livsåskådningsforskningen i Sverige har utvecklat en begreppsapparat under flera decennier. (Jeffner 1976, 1988, Hamberg 1988, 1995, 2000, Bråkenhielm 1988, 1994, 2001, Kallenberg mfl 1996 och 2000, Morhed 2000) Existentiella frågor kan hos individen vara fragmentariska, mer eller mindre utarbetade, kanske motsägelsefulla och inte alltid sammanhängande, men ändå utgöra verksamma delar i en aktiv bearbetning av det egna livet och som delar av en antydd övergripande bild av världen och verkligheten. Som livsåskådningsempiriker lyfter Carl Reinhold Bråkenhielm fram detta:

Det handlar om enskilda människors livsåskådningar, inte om livsåskådningar som fritt kringsvävande tankesystem. Det är enskilda människor som har teorier om människan och världen, centrala värderingar, och en grundhållning. (Bråkenhielm 2001: s 10)

Den empiriska ansatsen i en antologin av Bråkenhielm listar 15 centrala livsåskådningsfrågor. Denna uppräkningslista vill jag omformulera något och definiera en existentiell som en fråga som aktiverar reflektioner om livets villkor för individen, enligt följande: *Variifrån och varthän*. Frågor om varför vi föds, lever och dör. Frågor om livsuppgift och mening. Frågor om skuld och ansvar. *Vad är, vad finns?* Frågor om verklighetens väsen. Frågor om människans väsen. Frågor om kärlekens väsen. Frågor om Guds existens samt frågan *Hur bör man leva?* Vad är rätt. Vad är gott och ont och Moraliska ideal.

I analysen av filmintervjuer söker jag således efter de tillfällen då filmreflektionen berör en existentiell fråga och inom vilken schemakategori individen adresserar denna; *personschema*, *rollschema*, *självschema*, *händelseschema*, *rumsschema* eller *storschema*.

Djupintervjuexempel

1. Peters film – *Sagan om ringen* (2001-2002-2003) ⁵

Peter är klar med sin lärarutbildning och är vid intervjutillfället hösten 2004, 32 år och arbetar som lärare i en mindre ort i mellansverige. Peter är med sin fru och sina barn aktiva i den lokala friförsamlingen på orten. Vi träffas för min intervju i kyrkans nyrestaurerade café. Han är uppvuxen som son till en frikyrkopastor och är en av relativt få i mitt material med denna inriktning, dvs både med en religiös bakgrund och tillhörig en aktiv församlingssamfund i sitt vuxenliv.

Det var inte givet för Peter vilken film han kunde plocka fram utifrån min fråga om någon favoritfilm som gjort starkt intryck. Men efter viss tvekan så valde han *Sagan om ringen*-filmerna. Han har sett alla tre filmerna på bio och har fått den första och andra filmen på DVD i extended version. På min fråga om vad som var det mest framträdande draget i historien som fångat hans djupare intresse svarar Peter att det är hejdlöst mycket. Men han preciserar sig efter en liten stunds eftertanke.

Det mest framträdande ...på nåt vis det här att stå fast vid det uppdrag man har fått. Att verkligen stå fast vid det och utföra det man verkligen ska.

---

⁵ Intervju med "Peter" 041115.

Peter lyfter fram Sam som verkligen står fast vid det han bestämt sig för, vid det han har blivit tillsagd, eller det han ska göra. Förutom ett reflekterande kring dessa moraliska karaktärsdrag lyfter Peter fram något som skapat ett sug kring *Sagan om ringen* filmerna med de fantasieggande och vackra miljöerna som filmteamet byggt upp. Ett jättepallats med en by runt om och väldiga berg i bakgrunden fascinerar och den blåsiga miljön runt ett helt hästfolk med landskapets jättevidder i fonden. ”Det är ju hur snyggt som helst!” Ett rumsligt orienterat kognitivt schema aktiveras således i upplevelsen av *Sagan om ringen*.

Peter rör sig i sitt resonemang in emot Aragorn som den andra figuren han verkligen fascinerar av. Återigen handlar det om hur Peter ser på uppdraget som Aragorn har att utföra. Han lyfter fram hur Aragorn tvekar väldigt länge inför sin uppgift om han verkligen ska axla manteln och den uppgift han faktiskt fått som han måste ta för att rädda hela världen. Men till slut inser han att han måste ta den plats som han blivit tilldelad. Peter grips av Aragorns osjälviska offerberedskap när han som härförare går mot Mordors port med en liten spillra av en armé mot en överlägsen fiendestyrka, allt för att distrahera Saurons allseende öga och ge möjligheten för Sam och Frodo att smyga sig osedda in i Mordors innersta och oskadliggöra ringen. För Peter finns det något mycket stort i Aragorns attityd när han utan säkerhet om utfallet ger sig in i äventyret, utan någon som helst garanti på att det kommer att gå bra. Till det krävs personligt mod som Peter uppskattar, men också andra egenskaper som en vägran att ge upp.

Detta berör honom starkt och har kopplingar till hans egna livsideal och sin syn på sig själv, dvs delar av hans jagideal i ett *själschema*. Men man kan också i detta resonemang se hur ett kognitivt *händelschema* aktiveras i bedömningar av vad som är rimligt och orimligt i en given situation. Jag frågar slutligen öppet om Peter kan göra kopplingar mellan de ideal som han lyfter fram i *Sagan om ringen* och sitt eget liv. Han ser tydliga referenser där han tycker att man kan komma i situationer där man skulle kunna ge upp och strunta i allt men där han anser att man måste hitta nya sätt att se saker, nya sätt att vandra, nya sätt att göra saker. Peter gör också kopplingar till sin tro i sitt liv.

Kampen mellan gott och ont, den finns ju i den kristna tron, helt klart. Och att då kämpa trons goda kamp hela vägen ut, för att ta Paulus ord.

Jag ber honom exemplifiera hur han ser på parallellerna mellan filmens tema och det egna livet enligt resonemanget ovan. Går det att se det egna livet genom dessa övergripande tolkande linser och göra referenser till vardagslivets konkreta värld? Det menar Peter absolut att det gör. Självklart har han inte så stora övergripande ansvarsuppgifter som i filmen men han gör en koppling till sin roll som familjefar, att göra så gott han kan, att försöka lösa problem som kan komma upp och försöka göra det på bästa sätt.

En kognitiv aktivering av självschemat är tydlig med föreställningar om moraliska ideal som normativa och centrala i det egna jaget. Peter lyfter också fram moraliska ideal som centrala för honom i det egna jaget där han som kristen har att försöka göra vad man kan för att evangeliet ska spridas och Guds rike ska utbredas. Men också föreställningar som fungerar som styrande ideal och föreställningar som handlar om huruvida Peter också lyckas försöka efterleva dessa ideal.

Mot slutet av intervjun frågar jag slutligen om fantasyberättelsen som den gestaltas i *Sagan om ringen* med en värld som kallas Midgård som allt utspelas i, vad den kan tänkas stå för i. Vad representerar Midgård?

Första tanken nu när du säger det är på nåt sätt insidan av mig som människa. Om man nu ser från bibliskt perspektiv så finns det ju både gott och ont på

insidan, vilja att göra allt möjligt och...ofta så är det dom små besluten som avgör vart man kommer.

Peter fångas ett ögonblick av sin egen tanke och formulering och går vidare och ser hur parallellen håller för att symboliskt beskriva människans komplexa inre där så mycket händer. Varje liten valsituation blir en liten bricka i en större händelsekedja och kan få stora konsekvenser insatta i ett större sammanhang. Här är de existentiella frågorna om framför allt skuld och ansvar påtagliga. Peter reflekterar också över filmerna och konstaterar att de inte enbart bekräftar något han själv tycker är viktigt sedan tidigare utan han menar att han också fått tillfälle att fördjupa ett viktigt tema på ett personligt betydelsefullt sätt för honom genom filmsviten *Sagan om ringen*.

De existentiella frågor som Peter lyfter fram i ett samtal om filmen *Sagan om ringen* handlar framför allt om *livsuppgift* och *mening*, men också *moraliska ideal* och frågan om *skuld* och *ansvar*. Och dessa frågor bearbetas genom olika kognitiva schema. Ett *rumsschema* aktiveras flyktigt samt ett *händelseschema* men mest omfattande aktiveras ett kognitivt *självschema* som innefattar personliga ideal och olika moraliska principer som centrala delar av Peters självbild.

2. Marias film – *Så som i himmelen* (2004) ⁶

Maria är student och läser religionsvetenskap. Hon har ett förflutet som uppvuxen i pingströrelsen och är som 26-åring i en aktiv bearbetningsprocess kring sitt liv och sin tro. Hon ifrågasätter kritiskt delar av sitt förflutna samtidigt som hon arbetar för att formulera sitt eget sätt att tro och leva sin livsåskådning. Hon uppgav inledningsvis några olika filmtitlar på min fråga om någon favoritfilm som haft betydelse för henne personligen i sin syn på tillvaron och sin upplevelse av livet. Hon funderade på filmer som *Titanic* (1997) eller *Lilja för ever* (2002) men när väl Kay Pollacks film hade haft premiär och hon gick och såg den var valet givet.

Maria berättar att i de andra filmerna så finns det någon enstaka del som gör ett starkt intryck, ett tema, en aspekt, eller vissa scener, både små och stora grejor som hon kan plocka ut och beröras av. Men *Såsom i himlen* kunde hon koppla till hela sitt liv och det är nånting annat. Maria satt klitrastad vid *Så som i himmelen* och funderade mycket efteråt vad den tog tag i och konstaterar att den berör hela hennes syn på livet och hennes egna mål.

...en slags livsvision...att tro på sin dröm...att följa sitt hjärta...att våga vara den man är...att våga stå på sig och våga uttrycka sina åsikter.

Filmen tar väldigt starkt tag i Maria och hon upplever att det blir ännu starkare, när man ser det framför sig på en film, det som man redan tror på själv. Filmen hjälper henne på samma sätt som vissa möten med människor som får henne att återgå till kärnan. Den peppar henne och får henne att känna sig glad, stark, lycklig och positiv när hon går ut ur biografen.

Filmen berör Maria på många nivåer, både känslomässigt och tankemässigt och det övergripande budskapet enligt Marias formuleringar handlar om att filmen går rakt in i hjärtat och centrum av hennes egen vision och en dröm om att våga vara rak och ärlig mot andra människor, våga ta emot. Filmupplevelsen sätter Marias inre i rörelse och aktiverar hennes självbild med hennes egna livsideal och tro. Hon lyfter också fram vänskapen och den starka gemenskapen i filmens grupp av människor som bara blir starkare ju längre filmen går.

En efter en vågar öppna upp sig och säga vad dom känner och vågar liksom skala av sig, liksom, den här masken. Och det tror jag på, men det är svårt. Det är svårt i relationer att ha såna öppna och ärliga, raka relationer.

---

⁶ Intervju med "Maria" 041014.

Masken och rädslan tar mycket energi i livet och Maria längtar efter ett liv där masken inte ska vara ivägen och hon arbetar med sig själv för att befria sig från detta. Filmen peppar henne och fungerar som en inspiration om köra på och att vara sig själv mer än vad hon är. På denna punkt både bekräftar och förtydligar *Sås om i himmelen* centrala existentiella värden om vad som är meningen med livet, vad som är ett gott liv och vad det innebär att vara människa och söka sig mot vänskap, gemenskap och kärlek i relationer. Filmen hjälper Maria att komma tillbaka till dessa värden när hon ibland svävar iväg i sitt liv och glömmer det som är viktigt. Filmupplevelsen berör således två aspekter av självschemats komponenter, dels vilka dimensioner som är väsentliga i den egna självbilden, dels huruvida individen uppfattar sig leva upp till de centralt placerade idealen i självschemat. (Waldahl 1998: s 47)

På en annan nivå formulerar filmen olika utsagor som både bekräftar och utmanar Marias livssyn. Filmen är enligt Maria väldigt skarp i sina påståenden och tar upp två frågor som hon brottas med i sin bearbetning av sin uppväxt i frikyrkan. Det handlar dels om synen på sexualitet och dels om synen på synd och död. Vissa frågor har Maria redan varit inne och snuddat vid som kritiken mot kyrkans skuldbeläggande av sexualitet. Andra frågor kändes nya, som filmens påstående om att det inte finns någon död.

Den första frågan om filmens underliggande kritik mot kyrkans skuldbeläggande av människors sexualitet anger Maria som mycket viktigt. Den kritiken formulerar hon själv också men inte så långtgående och inte så definitivt och skarpt. I filmen formuleras det på ett lite skrämmande sätt samtidigt som det också är väldigt intressant och träffande enligt Maria.

Maria är kritiskt mot den slentriankritik som ofta blåses upp i media i skildringen av kyrkan. Då försvinner de positiva sidor som hon som uppvuxen inom kyrkan också vet existerar. Men hon tycker samtidigt att just den här kritiken mot kyrkans skuldbeläggande av människor är berättigad och behöver diskuteras betydligt mer. Maria känner ett stort behov av att diskutera med sina kompisar om dom här sakerna som filmen tar upp. En del av det har hon kunnat beröra men alls inte så långtgående som hon anser att filmen gör. Filmen gör det på ett nytt sätt, väldigt extremt. Men samtidigt är det detta som tar känslomässigt tag i Maria på allvar där hon själv menar att hon på nära håll sett hur människor blir skuldbelagda av kyrkan när det gäller frågan om människans sexualitet. Hon tror att det kan finnas mer än vad man tror av det här mönstret i många kristna familjer, även om det inte är i så extrema former. I detta sammanhang menar jag att Maria aktiverar ett rollschema med föreställningar om prästrollens kännetecken och vad som kan förväntas av en sådan roll i samhället och inte.

Det andra temat som mer utgör en tankemässig utmaning är synen på synd, att det inte finns någon synd, utan det är människors eget påfund. Den tanken är Maria inte färdig med än även om hon vill diskutera den. Till exempel tog Maria upp frågan med sin mamma som fortfarande är aktiv i kyrkan och nämnde filmens synsätt för henne. Men det gick inte att diskutera.

Jag ber Maria sätta in filmen i sin egen livshistoria och hur den placerar sig där. Hon diskuterar sin egen livsprocess och vad som är viktigt just nu och konstaterar att filmen inte kunnat göra samma intryck för några år sedan utan det är nu den haft sådan resonansbotten inom henne, efter psykologistudier och livserfarenheter. Filmen har hjälpt henne hitta tillbaka till kärnan. Och att det är så skönt för henne att se det på film, det ger en sådan bekräftelse på något hon arbetat med i flera år.

Jag frågar om hon kan uppleva samma bekräftelse i en diskussion med vänner och andra nära relationer. Det tror Maria i viss mån. I en diskussion med kompisar kan också en känsla av stöttning komma eller när hon möter en inspirerande person. Men film griper henne djupare, menar hon nog. Hon är en person som verkligen lever sig in i filmens helhet av ljus, ljud,

skådespel, ansiktsuttryck och musik. Allting blir starkare i en film med musiken, bilderna, skådespelarna, känslan i agerandet, blickarna och gesterna. Maria beskriver filmers förmåga att fånga henne fullständigt.

Så jag sugs liksom bort från verkligheten. Jag glömmer att jag sitter där. Och jag är liksom med själv, nästan i filmen. [ ] Faktiskt en riktig kick alltså.

Det finns filmer som tillfredsställer lusten att fly verkligheten för en kort stund och sedan finns det filmer som gör det motsatta, som för henne närmare verkligheten. Och *Så som i himmelen* är en film som visar henne verkligheten. Samtidigt är den mycket visionär och så stark enligt Maria att hon tror att den för vissa människor är för extrem. Men hon beskriver filmen som en predikan som visar vägen till himmelriket på jorden.

Så här ska vi behandla varandra...alla ska få vara med. Visa varandra kärlek, allihop. Bry er om varandra. Låt alla få säga sin åsikt. Låt alla liksom få vara sig själva och lev tillsammans. Arbeta tillsammans med den här respekten och kärleken också inför varandra. En vision som väldigt många människor har liksom om hela relationer och ett lyckligt liv tillsammans här på jorden i fred. Det skulle ju inte finnas nåt krig om vi inte var osams.

Maria stannar upp och funderar lite inför sina formuleringar om filmens budskap som hon så starkt ställer sig bakom som en dröm som hon tror att hon delar med många andra. Hon ser då att denna dröm som filmen frammanar uppfattar hon också som väldigt patetisk därför att livet är ju, tyvärr, inte så enkelt.

Hon tar exemplet i filmen där den kvinnomisshandlande Conny sitter i häktet och begråter sitt öde och man bibringas ett hopp om att även han kommer att frigöras från sina destruktiva beteenden och kunna förändras. När Maria kritiskt berör filmens skildring av Conny kan man argumentera för att ett personschema är aktivt med för Marias del psykologiskt nyanserade föreställningar om vilka sammansatta drag olika människor besitter och hur snabbt förändringar kan äga rum inom en person. I bedömningen av en sådan process kan ett händelseschema aktiveras hos Maria där hon åberopar sin samlade erfarenhet av mänskliga händelseförvecklingar och en förväntan att ett förändringsförlopp bör överensstämma med dessa internaliserade händelsemönster.

I resonemanget om filmen *Så som i himmelen* berör Maria åtskilliga existentiella frågor. Först och främst gjorde henne verkligen styrkt i sin livsvision. Hon berör frågan om *livsuppgift* och *mening*. Maria diskuterar *verklighetens väsen, människans väsen* och inte minst *kärlekens väsen*. I centrum för hela diskussionen placerar Maria sin livsvision om vad som är ett *gott liv, moraliska ideal* att leva efter och vad som är livsprinciper som kan fungera som normativa ledstjärnor för goda relationer. På väsentliga punkter bekräftar filmupplevelsen dessa föreställningar. På någon punkt utmanas hon i en riktning hon inte var beredd på men som hon tagit intryck av så som i synen på synd och död, synsätt som problematiserar frågan *skuld* och *ansvar* och som kräver en fortsatt bearbetningsprocess för Maria.

Dessa frågor behandlas mest utförligt genom hennes *själschema* med ett nyanserat resonemang om den egna personligheten olika ingredienser med både medvetna och omedvetna dimensioner. Både vilka ideal hon har i ett själschema inom sig som centrala levande fixstjärnor och hur nära respektive långt ifrån hon befinner sig från att förverkliga dessa ideal i sitt liv. I viss mån berör hon också ett *händelseschema* om hur en psykologisk förändringsprocess kan se ut under realistiska omständigheter. Detta aktiveras också via ett *personschema* om vad som är psykologiskt sett rimligt enligt Marias sätt att se på personlighetstyper. Flyktigt aktiveras ett *rollschema* om hur stereotypa

kognitiva föreställningar kring prästrollen kan se ut och vilka avvikelser från denna Maria trots allt är beredd att acceptera utifrån egen erfarenhet.

Slutsats

Dessa två axplock ur djupintervjumaterialet visar tentativt hur schemateori skulle kunna användas för en diskussion om hur film och filmtillägnelse samspelar med individens inre kognitiva strukturer och med vilkas hjälp existentiella frågor aktiveras och hanteras. Individens inre strukturer länkas samman med utifrån kommande impulser i form av en extern konstnärlig och kulturell produkt - en film - och de inre strukturerna sätts i rörelse och modifieras i bearbetningsprocessen när filmen tolkas.

Vilka slutsatser man kan dra av att genomföra filmanalyser med hjälp av ett schemateoretiskt verktyg inspirerat av sociokognitiv teori och hur detta teoretiskt ska fördjupas och förstås i en diskussion om populärkultur, identitet och meningsskapande i ett senmodernt samhälle får jag hänvisa till min kommande avhandling.

REFERENSER

Augoustinos, Martha och Walker, Iain (1995) *Social Cognition. An Integrated Introduction*. London: Sage Publications

Berger, Peter. och Luckmann, Thomas, (1979) *Kunskaps sociologi*, Stockholm: Wahlström & Widstrand

Bordwell, David, *Making Meaning. Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema*. Cambridge: Harvard University Press, 1989.

Bossius, Thomas (2003) Med framtiden i backspegeln; black metal- och transkulturen: ungdomar, musik och religion i en senmodern värld. Göteborg: Daidalos

Bråkenhielm, Carl-Reinhold (2001) (red) *Världsbild och mening. En empirisk studie av livsåskådningar i dagens Sverige*. Falun: Nya Doxa

Bruner, Jerome (1990) *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press

Cole, Michael (1996) *Cultural Psychology. A Once and Future Discipline*. Cambridge: Harvard University Press

Erstad, Ola, (1998) "Media Literacy among Young People" I *Cultural Cognition. New perspectives in audience theory*. Ed. Höijer, Birgitta och Werner, Anita. Göteborg: Nordicom

Fiske, S. T. Och Taylor, S. E. (1991) *Social Cognition*. New York: McGraw-Hill.

Gripsrud, Jostein (1999) *Mediekultur Mediesambälle*. Göteborg: Daidalos

Hagen, Ingunn (1998) "Creation of Socio-Cultural Meaning", I Höijer, Birgitta och Werner, Anita. *Cultural Cognition. New perspectives in audience theory*. Göteborg: Nordicom

- Häger, Andreas (2001) Religion, rock och pluralism: en religionssociologisk studie av kristen diskurs om rockmusik. Uppsala: Teologiska institutionen
- Häger, Andreas (2004) Tro, pop och kärlek: en antologi om religion och populärmusik. Åbo: Åbo Akademi
- Höijer, Birgitta (1995) *Genreföreställningar och tolkningar av berättande i TV*. Uppsala: Skriftserien 1995:1, JMK Stockholms universitet
- Höijer, Birgitta, (1998a) *Det hörde vi allihop! Etermedierna och publiken under 1900-talet*. Värnamo: Stiftelsen Etermedierna i Sverige, nr 9.
- Höijer, Birgitta, (1998b) Cognitive and Psycho-Dynamic Perspectives on Reception of Television Narration, i Birgitta Höijer och Anita Werner (red): *Cultural Cognition*, Göteborg: NORDICOM.
- Höijer, Birgitta, (1998c) "Social psychological perspectives in reception analysis." I R. Dickinson, O. Linné and R. Harindranath, (red) *Approaches to Audiences*. London: Edward Arnold
- Höijer, Birgitta, "Cultural-Cognitive Perspectives on Communication" Göteborg: Nordicom Review, 21(2),: 2000.
- Larsson, Göran (2002) *Virtuell religion : globalisering och Internet*. Lund: Studentlitteratur
- Linderman, Alf (1996) *The Reception of Religious Television: Social Semeiology to an Empirical Case Study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Lövheim, Mia (2004) *Intersecting identities: Young People, Religion and Interaction on the Internet*. Uppsala: Universitetstryckeriet
- Lövheim, Mia (2003) "Religiös identitet på Internet" I Larsson, Göran (red) *Talande tro. Ungdomar, religion och Internet*. Lund: Studentlitteratur.
- Minsky, M. (1975) "A Framework for Representing Knowledge" I Winston, P. H. (red) *The Psychology of Computer Vision*. New York: McGraw-Hill.
- Moscovici, Serge (1995) "Från kollektiva till sociala representationer: en kort historik." i Mohamed Chaib och Birgitta Orfali, (red) *Sociala representationer. Om vardagslivets sociala fundament*. Göteborg: Daidalos.
- Moscovici, Serge (2000) *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Cornwall: Blackwell Publishers Ltd
- Park, Jin Kyu (2004) *Constructing the Religious Self through Mediated Meanings: Media Audiences Discursive Strategies for the Self and Identity*. Paper submitted to the 4th International Conference on Media, Religion and Culture, Louisville, KY, USA.
- Persson, Per (2003) *Understanding Cinema: A Psychological Theory of Moving Imagery*. New York: Cambridge University Press

Rydin, Ingegerd, (1998) "How Children Make Sense of TV-narratives" I *Cultural Cognition. New perspectives in audience theory*. Ed. Höijer, Birgitta och Werner, Anita. Göteborg: Nordicom.

Schank, R. C., och Abelson, R. P., (1977) *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Shelley Taylor, J, Crocker. (1981) "Schematic Bases of Social Information Processing." I Higgins, Herman och Mark P. Zanna (red) *Social Cognition: The Ontario Symposion, vol 1*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Sjöborg, Anders (2003) Bibeln i nya medier. Livsåskådningsmiljö och bibeltolkning bland svenska ungdomar. (Diakonivetenskapliga institutets skriftserie, nr 6). Uppsala: Diakonivetenskapliga institutionen.

Sperber, Dan (1996) *Explaining culture. A Naturalistic Approach*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd

Staiger, Janet, *Interpreting films. Studies in the Historical Reception of American Cinema*. Princeton: Princeton University Press, 1992.

Sundén, Hjalmar, *Religionen och rollerna*, Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1959.

Jayne Svenungsson, (2004) *Guds återkomst. En studie av gudsbegreppet inom postmodern filosofi*. Munkedal: Glänta production

Van Dijk, Teun A. (1998) *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: SAGE Publications.

Waldahl, Ragnar, (1998) "A Cognitive Perspective on Media Effects." I Birgitta Höijer och Anita Werner (red) *Cultural Cognition*, Göteborg: NORDICOM.